

**ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ.
ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐ
ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ**

Հրայր Փաշայան՝, Լիանա Բալայան՝

Բանալի բառեր՝ Արցախի Հանրապետություն, Ղարաբաղյան հակամարտություն, Ադրբեջանի Հանրապետություն, Թուրքիա, մարտահրավերներ, հաղթահարման ուղիներ:

Արդի գլոբալացվող աշխարհն ունի բնորոշ այնպիսի մարտահրավերներ ու սպառնալիքներ, ինչպիսին են ահաբեկչությունը, բնապաշտպանական հիմնախնդիրները, միջուկային պատերազմի սպառնալիքը, իսլամական ծայրահեղականությունը, կիրեռանվտանգությունը և այլն: Լինելով միջազգային հանրության մի մասնիկը՝ Արցախը, բնականաբար, նույնպես զերծ չէ այդ վտանգներից ու սպառնալիքներից: Սակայն արցախահայությանը սպառնացող հիմնական մարտահրավերը գրեթե 100 տարի շարունակում է մնալ 1918թ. ստեղծված ադրբեջանական պետությունը:

Զգտելով Ղարաբաղյան հակամարտությունը լուծել թյուրքական ձևով՝ 1990-ականներին ադրբեջանական կողմը բացահայտորեն դիմեց զենքի օգնությանը: 1994թ. հրադադարի պայմանագրի կնքումից հետո շարունակելով որդեգրած ապակառուցողական քաղաքականությունը՝ Բաքուն անընդհատ խախտում է հրադարարի պահպանման ռեժիմը, կազմակերպում հետախուզական-դիվերսիոն հանկարծագրոհներ, նույնիսկ բացահայտ հարձակվում Արցախի Հանրապետության վրա՝ ամենաբարձր մակարդակով հնչեցնելով անթաքույց սպառնալիքներ և տարածքային նկրտումներ [1, էջ 22]:

Արցախի Հանրապետության անկախության հռչակումից շուրջ 26 տարի անց, և տեսանելի ապագայում նույնպես, մեր երկրին սպառնացող հիմնական մարտահրավերները կապված են լինելու Ադրբեջանի Հանրապետության կողմից բացահայտ և Թուրքիայի կողմից առավելապես անուղ-

^{*} Արցախի պետական համալսարանի փիլիսոփայության և քաղաքագիտության ամբիոնի դասախոս, ք.գ.թ., դոցենտ:

^{**} Ստեփանակերտի թիվ 2 հիմնական դպրոցի ուսուցչուհի:

ղակիորեն իրականացվող ռազմատենչ քաղաքականության հետ: Այդ ծրագրերում վերջինիս որոշիչ դերակատարումը կրկին դրսևորվեց 2016թ. ապրիլյան առճակատման օրերին: Թուրքիան միակ պետությունն էր, որը բացահայտ գորակցություն հայտնեց Բաքվի ռազմատենչ քաղաքականությանը և ողջունեց նրա ագրեսիվ գործողությունները¹:

Խորքային առումով թուրք-ադրբեջանական հարաբերությունների վտանգավորությունն այն է, որ եթե անգամ Բաքվում համաձայնեն հակամարտության փոխզիջումային կարգավորմանը, ապա դա անընդունելի կլինի մեծ եղբոր համար: Եվ հակառակը: Երբեք չպետք է մոռանալ, որ ադրբեջանական պետությունն առաջին անգամ Հարավային Կովկասում ստեղծվել է Թուրքիայի ակտիվ աջակցությամբ [2, էջ 94-113]: Հետևաբար, երկիրը ազգայնամոլության ճանապարհով ուղղորդող Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանն անընդունելի կհամարի հայկական տարրի ուժեղացումը պանթուրքիզմի սեփական ծրագրերի իրականացման համատեքստում: Թերևս, դա է պատճառը, որ անցած տարվա ապրիլյան առճակատման օրերին Թուրքիայի նախկին և ներկա պաշտոնյաների, քաղաքական և հասարակական գործիչների շրջանում կարծես յուրօրինակ մրցույթ էր հայտարարված, թե ով ավելի խրոխտ կեցվածք կընդունի և ավելի բարձրագույն կարտահայտի իր գորակցությունը եղբայրական Ադրբեջանին [3]:

Սահմանադրական փոփոխությունների շնորհիվ մեծացնելով նախագահի լիազորությունները՝ Ռ.Էրդողանն ապահովել է նաև առնվազն հաջորդ նախագահական ընտրություններում ընտրվելու իր հնարավորությունը: Այսինքն՝ առաջիկա տասնամյակում Թուրքիայի ներկայիս իշխանությունների գործունեության հիմնական ուղղություններից մեկը շարունակելու է մնալ նեոպանթուրքական ծրագրերի իրականացումը, այդ թվում՝ հայկական պետության հնարավորինս թուլացումը կամ վերացումը, ցամաքային կապի ստեղծումը միջինասիական թուրքական պետությունների հետ և այլն: Այս պարագայում նորից արդիական է դառնալու «հայկական սեպի» վերացման խնդիրը: Բայց քանի որ երկիրն առաջիկա տարիների ընթացքում զբաղված է լինելու քրդական, արաբական և ներքին ու արտաքին այլ ռազմաքաղաքական խնդիրներով, վերոնշյալ ծրագրերը Հարավային Կովկասում փորձելու է

¹ Թուրքիայի նախագահ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանը 2016թ. ապրիլի 4-ին թուրքական «Կարմիր մահիկ» կազմակերպության նիստում ունեցած ելույթում անդրադառնալով Ղարաբաղյան հակամարտության սրմանը՝ ասել է. «Թուրքիան Ադրբեջանի հարցում մշտապես նրա կողքին է եղել և կշարունակի լինել: Ղարաբաղն անպայման մի օր իր իսկական տիրոջը կվերադարձվի, Ադրբեջանինը կլինի: Ես հավատում եմ դրան», տե՛ս <http://www.ermenihaber.am/am/news/2016/04/04:>

իրագործել նախնառաջ Ադրբեջանի միջոցով: Հետևաբար, Ղարաբաղյան հակամարտության խաղաղ կարգավորմանն ուղղված քայլերը, ինչպես էլ դրանք կոչվեն կամ ում մասնակցությամբ էլ տեղի ունենան, թյուրքական իշխանությունների (թե՛ Ադրբեջանի և թե՛ Թուրքիայի իշխանությունների մասին է խոսքը) հակահայկական դիրքորոշման պայմաններում հաջողությամբ չեն կարող պսակվել¹: Ավելին՝ Թուրքիան, օգտագործելով ժամանակակից պատերազմների վարման ՆԱՏՕ փորձն ու հմտությունները, ադրբեջանական կողմին հրահրել և հրահրելու է նավթադուլարներով ձեռք բերվող նորագույն զենքերի օգնությամբ դիմելու արկածախնդրությունների: Դա են փաստում 2014թ. հուլիսից առայսօր հակառակորդի կողմից կիրառվող մարտավարական քայլերն ու 2016թ. ապրիլյան քառօրյա պատերազմը: Դրա մասին է վկայում թուրքական ռազմական հրահանգիչների թվաքանակի շարունակական ավելացումն Ադրբեջանում և մասնավորապես Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետությունում: Հասկապես վերջերս ադրբեջանական մամուլում հաճախակի են հայտնվում Նախիջևանում թուրքական ռազմաբազա տեղակայելու մասին ոչ պաշտոնական տեղեկությունները, ինչը, կարծում ենք, պատահական չէ²:

Միաժամանակ, ապրիլյան գործողությունների ընթացքում հակառակորդի կողմից պաշտպանության բանակի հյուսիսային և հարավային ուղղություններում մի քանի դիրքերի գրավումը, ադրբեջանական հասարակության մեջ հաղթանակի էջֆորիայի ներարկումը և Բաքվի շարունակվող ռազմաշունչ հռետորաբանությունն ու ապակառուցողական քաղաքականությունը թույլ են տալիս ենթադրելու, որ առաջիկայում ևս շարունակվելու է եթե ոչ լայնածավալ, ապա ապրիլյան ռազմական գործողություններին համահունչ՝ կարճաժամկետ հատվածներով ու սահմանափակ զորախմբերով ակտիվ հարձակողական քայլերի կիրառումը: Ասվածի մասին են վկայում այս տարվա փետրվարին պաշտպանության բանակի հարավային ուղղությամբ հակառակորդի դիվերսիոն-հետախուզական ներթափանցման փորձի անհաջող ձեռնարկումն [4, էջ 3-4] ու մայիսի 15-ին ժամանակակից կառավարվող հրթիռներով ՊԲ զինտեխնիկայի ոչնչացմանն ուղղված քայլերը³: Ամենայն հավանականությամբ, դա կրելու է պարբերական

¹ Յուրիկյան՝ հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորումը Ադրբեջանի «գրաված տարածքների վերադարձի» հետ կապելու թուրք պաշտոնյաների հայտարարություններն այս մասին վկայող լրացուցիչ փաստարկ են: Այս մասին տե՛ս *Գեղամյան Վ.*, Հայ-թուրքական հարաբերությունների 2008-2010թթ. հետահայաց ամփոփում, <http://www.noravank.am/arm>

² В Нахчыване будет создана военная база Турции? <https://haqqin.az/news/99966>

³ ԱՀ ՊՆ մամուլի ծառայության հաղորդագրություն, 15 մայիսի 2017թ., <http://nkrmil.am/news/view/1884>

բնույթ, որի նպատակը ոչ միայն նոր տարածքների գրավումը կլինի, այլև մեր երկիրը կաթվածահարության հասցնելը:

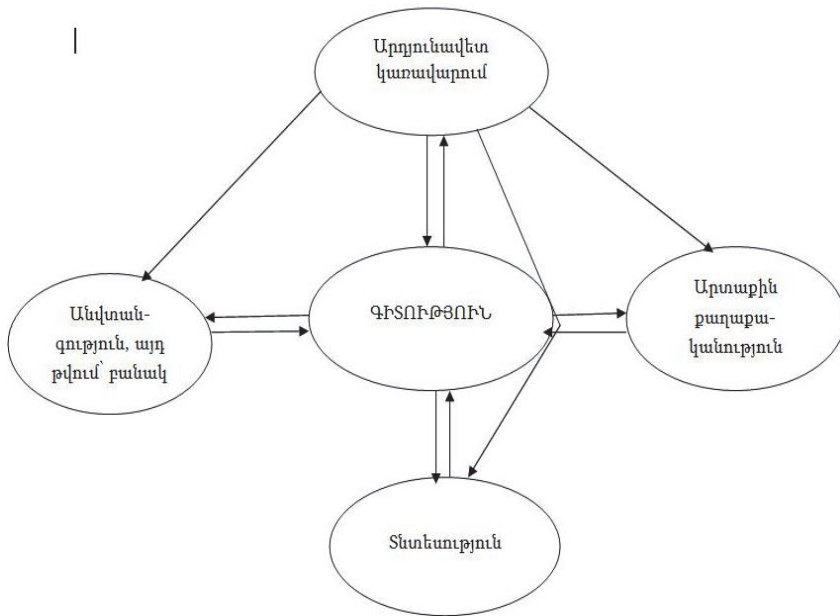
Այս սցենարի իրականացմանը կնպաստեն արդի աշխարհաքաղաքական զարգացումներն ու տարբեր տարածաշրջաններում նոր հակամարտային իրավիճակների ձևավորումը: Այդպիսիք կարելի է համարել ռուս-թուրքական հարաբերությունների մերձեցումը, Եվրոպական միությունում ծագած խնդիրները, Ռուսաստան-ՆԱՏՕ (մասնավորապես՝ ԱՄՆ) հարաբերությունների նկատելի վատթարացումը, Մերձավոր Արևելքում, արաբական աշխարհում տիրող անկայուն իրավիճակը և այլն:

Մյուս կողմից, չնայած միջնորդների՝ Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման ուղղությամբ տարվող դիվանագիտական քայլերին, Ադրբեջանի Հանրապետության քաղաքականությունը ներկայում ուղղված է բանակցությունների անարդյունավետության «ապացուցմանը», ժամանակի ձգձգմանն ու հարմար միջազգային և ներքաղաքական պահ ընտրելուն՝ ռազմական նոր ագրեսիա սկսելու համար: Դրա մասին են վկայում հիմնախնդրի կարգավորման ուղղությամբ նրանց հնչեցրած հայտարարություններն ու տարվող քաղաքականությունն ադրբեջանա-ղարաբաղյան հակամարտ գործերի սահմանագծում: Հենց այդ նպատակն էր հետապնդում 2016թ. հունիսի 20-ին նախագահների հերթական եռակողմ հանդիպումից հետո Իլհամ Ալիևի հնչեցրած հայտարարությունը՝ միջադեպերի հետաքննության մեխանիզմների ներդրման կամ, ավելի ճիշտ՝ դրանց ներդրումը բացառելու հետ կապված¹:

Բնականաբար, նման պայմաններում պետք է ուղիներ որոնել ինչպես նշված, այնպես էլ մյուս տեսանելի և անտեսանելի մարտահրավերներին դիմակայելու համար: Որո՞նք են այդ ուղիները: Մեր կարծիքով, դա հնարավոր է իրագործել միայն այն պարագայում, եթե մեր երկրի գործունեության հիմքում դրվի գիտելիքահեն պետության գաղափարն ու քայլեր ձեռնարկվեն գործնականում դրանք կյանքի կոչելու համար: Մեզ սպասվող երկարատև և հյուծիչ մարտահրավերներին դիմակայելու համար անհրաժեշտ է, որ գիտությունն ու երկրի անվտանգությունը, գիտությունն ու արտաքին քաղաքականությունը, գիտությունն ու տնտեսությունը փոխադարձաբար կապ-

¹ Շարունակելով ապակառուցողական քաղաքականությունը՝ Ի.Ալիևը 2016թ. հունիսի 25-ին հայտարարեց, որ միջադեպերի հետաքննության մեխանիզմի կիրառման որևէ անհրաժեշտություն չկա: Եթե դրա տակ հասկացվում է հակամարտության «սառեցումը» և շփման գծում ինչ-որ լրացուցիչ միջոցների ձեռնարկումը, Ադրբեջանն, իհարկե, չի գնա այդ քայլին: Ինչ վերաբերում է հակամարտության կարգավորմանը, ապա, ըստ նրա, հարցը պետք է կարգավորվի Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականության շրջանակում, տե՛ս Ալիևը հրաժարվում է Սանկտ Պետերբուրգում հանդիպման արդյունքներից, <https://armenpress.am/arm/print/852334>

ված լինեն միմյանց հետ, ինչը հնարավոր է կենսագործել միայն կառավարման արդյունավետության բարձրացման և բոլոր ոլորտներում պրոֆեսիոնալների ներգրավման դեպքում: Այլ կերպ ասած՝ երկրի համար կարևոր այս ուղղությունները, ըստ անհրաժեշտության, պետք է պատվեր առաջադրեն գիտությանը, իսկ գիտությունն իր հերթին կներկայացնի դրանց լուծման հիմնավոր ու հնարավոր տարբերակներ (տե՛ս *Գծապատկեր 1*):

Գաղափարի իրականացման արդյունքում մենք կկարողանանք երկարաժամկետ առումով ապահովել մեր երկրի անվտանգությունը, մոտավորապես այն ձևով, որն այսօր կարողանում է կատարել Իսրայելը՝ տարիներ շարունակ շրջապատված լինելով թշնամական երկրներով:

Պատմական փորձը ցույց է տալիս, որ այսպիսի թշնամական պետությունների հարևանությամբ գոյատևելու այլ տարբերակ մեր հայրենիքը չունի:

Հուլիս, 2017թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. *Օհանյան Ս.*, ՀՀ Պաշտպանության ռազմավարական վերանայման էությունը և նպատակները, «Հայկական բանակ», հ. 3, էջ 22, Երևան, 2015:
2. *Փաշայան Հ.*, Ադրբեջանա-դարաբադյան հակամարտության իրավաքաղաքական ետնախորքը և «ադրբեջանական» պետության ստեղծման անօրինականության հիմքերը, Լրատու, Մեսրոպ Մաշտոց համալսարանի գիտական հոդվածների ժողովածու, թիվ 2(9), Ստեփանակերտ, 2010:

3. *Գաբրիելյան Հ.*, Թուրքիայի «ռազմականային» քաղաքականության շուրջ, Գլոբուս, թիվ 4 (73), Երևան, 2016:
4. *Փաշայան Հ.*, Հայ դիրքապահների սխրանքներն ու հակառակորդի հերթական ձախողումը, ՊԲ «Մարտիկ» պաշտոնաթերթ, թիվ 9-10 (1235-1236) 4-18 մարտի 2017թ.:

ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ. ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Հրայր Փաշայան, Լիանա Բալայան

Ամփոփագիր

Հոդվածում ցույց է տրվում, որ արցախահայությանը սպառնացող հիմնական մարտահրավերները, ինչպես վերջին հարյուրամյակում, այնպես էլ տեսանելի ապագայում, հիմնականում կապված են 1918թ. ստեղծված ադրբեջանական պետության ռազմատենչ քաղաքականության հետ: Աշխարհաքաղաքական նոր զարգացումների համատեքստում մեզ սպառնացող ադրբեջանա-թուրքական մարտահրավերներին դիմակայելու համար անհրաժեշտ է, որ գիտությունն ու երկրի անվտանգությունը, գիտությունն ու արտաքին քաղաքականությունը, գիտությունն ու տնտեսությունը փոխադարձաբար կապված լինեն միմյանց հետ՝ գումարած արդյունավետ կառավարումը:

АРЦАХСКАЯ РЕСПУБЛИКА: ВЫЗОВЫ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Грайр Пашаян, Лиана Балаян

Резюме

В статье указывается, что главные вызовы, угрожающие армянам Арцаха в последнем столетии и в ближайшем будущем, связаны с агрессивной политикой Азербайджана, проводимой с 1918 года. Для сопротивления турко-азербайджанским вызовам в контексте геополитических развитий важно наличие эффективного управления, а также чтобы наука и госбезопасность, наука и внешняя политика, наука и экономика были взаимосвязаны.

**THE REPUBLIC OF ARTSAKH:
CHALLENGES AND WAYS TO OVERCOME THEM**

Hrayr Pashayan, Liana Balayan

Resume

The article demonstrates that the main challenges threatening the Armenians of Artsakh both during the last century and in the nearest future are closely related with the aggressive policy of Azerbaijan created in 1918. To face the challenges posed by Turkey and Azerbaijan in the context of geopolitical developments it is crucial to make sure the science and state security, science and foreign policy, science and economy are mutually connected with each other, along with effective governance.